

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.8123352>

Accepted: 28.06.2023

**Afganistan'dan Göç Eden Kadınların
Yaşadığı Sorunlar
Problems Faced By Women Immigrant From Afghanistan**

Şule ÖTKEN

MEB, Ankara

sule.ayyildiz@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2454-6449>

Elif Ece ERSOY

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

elifecersoy@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3512-2137>

Özet

Bu araştırma, Türkiye'ye çeşitli yollardan girerek göç etmiş kadınların göç deneyimlerini araştırarak göçün kadınların yaşamları üzerinde etkilerini incelemektir. Söz konusu araştırmaya, yaşları 20 ile 45 aralığında değişen ve Afganistan'dan göç eden 20 kadın katılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda elde edilen veriler temalara ayrılarak analiz edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda katılımcı kadınların demografik bilgisi sorulmuştur. Ardından göç sürecinde fiziksel ve psikolojik durumları ve göç sonrasında ev sahibi ülkeden beklentilerine ait sorulara yer verilmiştir. Göçmen kadınların göç sırasında yaşadıkları travmalar incelenerek gerekli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç Deneyimi, Göç Sonrası Travma, Göç Sırasında Yaşananlar.

Abstract

This research examines the effects of migration on women's lives by investigating the migration experiences of women who have immigrated to Turkey through various ways. Twenty women aged between 20 and 45 who immigrated from Afghanistan participated in the study. The data obtained as a result of semi-structured interviews were analyzed by dividing them into themes. The demographic information of the participating women was asked in the semi-structured interview form. Then, questions about their physical and psychological conditions during the migration process and their expectations from the host country after migration were included. The traumas experienced by immigrant women during migration were examined and necessary suggestions were made.

Keywords: Migration Experience, Post-Migration Trauma, Experiences during Migration.

GİRİŞ

Uluslararası göç tanımı kişinin eğitim, politik veya ekonomik nedenlerle ülkesinden kalıcı ya da uzun süreli olarak ayrılması ve aradığı imkânları bulabileceği başka bir ülkeye yerleşmesi şeklinde açıklanabilmektedir. Göç; savaş veya çatışma gibi zorunlu hallerde görülebileceği gibi sadece kişinin isteği ile de gerçekleşebilmektedir (Bartram, Poros, Monforte, 2017; Başterzi, 2017). Göç kavramı kendi içerisinde ülke içi ve ülke dışı, geçici ve daimi süreli, düzenli ve düzensiz, yasal ve yasadışı gibi farklı başlıklar altında incelenmekle birlikte genel kanı özelinde yer değişikliği amacıyla kişinin yeni bir yere yerleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Çağlar, 2018).

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan bu yana özellikle Ortadoğu ülkelerinden belirli dönemlerde yoğunluklu olarak sürekli göç almaktadır. Bu durumun birçok nedeni bulunmaktadır. Türkiye'nin jeopolitik konumu ve kimi yakın ülkelere oranla göreceli olarak sahip olduğu güvenli sosyal yaşam ortamı temel nedenler olarak görülebilir. Düzenli ve düzensiz göç kavramlarını incelediğimizde düzenli göç devletin kontrolünde ve denetiminde gerçekleşirken, düzensiz göç daha çok izinsiz ve başvuru olmadan gerçekleştirilmekte bu yüzden devletler için müdahale halini zorlaştırmaktadır (Topçuoğlu, 2016).

Türkiye'nin en çok düzensiz göç aldığı ülke Afganistan olarak verilerde sunulmaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022). Afganistan, Suriye krizinden önce sadece Türkiye'ye değil, birçok ülkeye en fazla göç veren ülkelerden biri olmuştur. İpek yolu güzergâhında bulunan Afganistan esasında tarih sahnesinde coğrafi konumu, etnik yapısı ve sürekli yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle yüzyıllardır göç veren ülke olarak görülmektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin 1979 yılında Afganistan'a müdahalesi sonucu Afganistan'dan Pakistan ve İran'a göç hareketi gerçekleşmiş; Türkiye'de ise resmi olarak ilk kez 1982 yılında Pakistan üzerinden gelen Afgan göçmenler görülmüştür (Şimşek, 2021).

Şekil 1: Düzensiz göçmenlere ait 10 uyruk (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).

Şekil 1 incelendiğinde, Göç İdaresi Başkanlığı'nın 2022 yılı verilerine göre Türkiye'de tespit edilen düzensiz göçmenlerin ulusal kimliklerinin tespiti sonucunda ilk sırada Afganistan vatandaşlarının yer aldığı görülmektedir.

Afganistan yaşadığı iç karışıklık ve başka ülkelerden aldığı darbelerin yanı sıra yeraltı zenginlikleri açısından dünya sıralamasında ilk beş ülke içerisinde yer almaktadır. Elmas, altın gibi değerli madenler ile uranyum ve lityum gibi günümüzde önemli enerji kaynaklarının rezervlerine de sahiptir. Özellikle enerji kaynağı rezervleri dünya devi olarak nitelendirdiğimiz ülkelerin ilgisini oldukça çekmektedir. Bu durumun Afganistan'daki karışıklıkların büyük bir bölümünün nedeni olduğu düşünülmektedir. Sadece dışarıdan aldığı darbeler Afganistan'ı bugünkü konumuna getirmemiştir, sınırları içinde görülen etnik ayrımlar çatışmalara sebep olmuştur. Afganistan' da bir türlü yerleşemeyen devlet sistemi ülkeyi hem dışarıdan hem de içeriden saldırı ve çatışmalara açık hale getirmiştir (Obayd ve Karataş, 2021). Zorlu iklim koşulları ve ekonomik istikrarsızlığın da Afganistan'ın göç veren ülke konumunda olmasında büyük payı olduğu görülmektedir.

Son yıllarda Türkiye'de yoğunluklu olarak Afganistan'dan gelen göçmelerin nasıl göç ettikleri ve göç sırasında neler yaşadıkları tam olarak bilinmemektedir. Kimi göçmenlerin ülkeye kaçak yollarla girmiş olması ve çoğu kişinin zorlu yolculuklarında yaşadığı travmaları tekrar hatırlamak istememesi bu durumun nedenleri arasında görülebilir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'ye göç sürecinde Afganistanlı kadınların yaşadıkları olayların incelenmesi kadının sadece kadın olduğu için nasıl muamele gördüğü konusunu açıklamaktır.. Belirtilen amaç doğrultusunda sorular üç temel başlığa ayrılarak açıklanacaktır. İlk olarak kişilerin demografik bilgisi sorulmuştur ardından göç sürecinde fiziksel ve psikolojik durumların öğrenilmesi için sorular yönetilmiştir. Son olarak kişilere göç sonrasında ev sahibi ülkeden beklentileri sorulmuştur. Gerçekleştirilen görüşmeler ile özellikle kaçak yollarla göç etmek zorunda kalan kadınların yaşadıkları olaylar aydınlatılmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın katılımcıları, veri toplama aracı, işlemler ve veri analizi hakkında bilgiler verilmiştir.

Katılımcılar

Bu araştırmaya katılan Afganistan'dan Türkiye'ye göç etmiş 20-45 yaş aralığında bulunan göçmen kadınlar, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu örnekleme yönteminde araştırmacı, araştırma amacına en uygun olanları örnekleme dâhil eder (Balcı, 2010). Söz konusu örnekleme oluşturan kadınlara bir devlet okulunda öğrenim gören göçmen öğrenciler aracılığıyla ulaşılmıştır. Söz konusu kadınlar yüz yüze görüşmeyi kabul ederek gönüllü araştırmaya katılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Demografik Özellikler

Görüşme yapılan kişi	Eğitim durumu	Yaş	Medeni durum
Cevap 1	8. sınıfa kadar	41	Evli
Amine	İlkokul mezunu	41	Evli
Anne vefat etmiş/kızı	Yüksek öğretim	20	Bekar
Hava	Lise	38	Evli
Havva 2	Okuma yazma yok	42	Evli
Halime	Okuma yazma yok	45	Evli
Mahgöl	Lise	29	Evli
Basgül	Okuma yazma yok	38	Evli
Sıdika	Okuma yazma yok	34	Evli
Seheruz	Okuma yazma yok	37	Evli
Fahime	Okuma yazma yok	34	Evli
Sima	Okuma yazma yok	33	Evli
Nesibe	Okuma yazma yok	45	Evli
Nazima	Okuma yazma yok	38	Evli
Seher	Okuma yazma yok	39	Evli
Mesude	Okuma yazma yok	40	Evli
Zahide	Ortaokulu bitirdim.	38	Evli
Amine	Okuma yazma yok	45	Evli

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan göçmen kadınların yaş aralığı 20-45 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte katılımcıların büyük çoğunluğu okuma yazma bilmemektedir.

Araştırma kapsamında Türkiye'ye çeşitli yollarla göç etmiş 20 göçmen kadın ile görüşülmüştür. Görüşmelerde katılımcıların iyi seviyede Türkçe bilmesi nedeniyle çevirmene ihtiyaç duyulmamıştır. Bununla birlikte görüşmelerde sadece araştırmacı ve görüşmeye katılan kişi bulunmuştur. Söz konusu katılımcıdan izni doğrultusunda görüşme kayıtları araştırmacı tarafından yazılı olarak alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında 10 sorudan oluşan veri toplama aracı kullanılmıştır. Söz konusu sorular araştırmacı tarafından alanyazına dayalı olarak hazırlanmış ve daha sonra soruların pilot uygulaması yapılmıştır. Pilot uygulama sonucunda karar verilen veri toplama aracı, yapılandırılmış görüşme formu olarak uygulanmıştır. Katılımcılara ilk olarak demografik bilgileri sorulmuş daha sonra göç sırasında yaşadıkları deneyimler hakkında veriler 2022 yılında Ekim ve Aralık ayları arasında toplanmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formunda yer alan sorular

aşağıda verilmiştir:

- 1) İsmi nedir?
- 2) Eğitim durumunuz nedir?
- 3) Yaşınız ve medeni durumunuz nedir?
- 4) Türkiye'ye ne zaman geldiniz?
- 5) Yolculuğunuzda yanınızda kimler vardı?
- 6) Türkiye'ye gelmek için ilk ne yaptınız? Kimlerle görüştiniz?
- 7) Nasıl yola çıktınız, yanınıza neler aldınız?
- 8) Ülkenizden çıktığınızda hangi yollardan geçtiniz? (Hangi güzergâhları kullandınız, sınırdan geçişiniz nasıl oldu?).
- 9) Yolculuk sırasında neler yaşandı? (Yaralanan, hastalanan oldu mu, olduysa nasıl ilgilenildi o kişilerle, yolculuk sırasındaki koşullar nasıldı?).
- 10) Yolculuk sırasında hayalleriniz nelerdi? Hayal ettiklerinize ulaştınız mı? Ulaşamadıysanız bir gün elde edeceğinize inanıyor musunuz?

İşlemler

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelere başlamadan önce katılımcılar araştırmanın önemi ve amacı hakkında bilgilendirilmiştir. Görüşme esnasında katılımcıların verdiği cevaplara bağlı olarak görüşme süresi değişmektedir. Ayrıca görüşme sırasında katılımcıların travmalarını tekrar yaşamaları halinde rehberlik ve psikolojik danışma biriminden yararlanılması düşünülmüştür. Ancak katılımcılarda böyle bir durum gözlenmemiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında veri toplama işlemi, görüşme kayıtları alınarak yapılmıştır. Söz konusu kayıtlar içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi metinlerden oluşan bir kümede var olan mesajın özelliklerine yönelik çıkarımların yapılmasını sağlayan bir yöntemdir. İçerik analizinde araştırmacı kategorileri belirler, bu kategoriler kuramlara ya da daha önceki bilgilere bağlı olarak değişebilir (Büyüköztürk vd., 2011).

BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen verilerden yola çıkarak oluşturulan ilk tema katılımcıların göç öncesi yaşadıklarının analizine yöneliktir. Katılımcıların hepsinin bölgedeki savaştan kaçmak için göç ettiği kaydedilmiştir. Ayrıca katılımcılardan 8'i çocuklarının iyi eğitim alması için göç etmeye

karar verdiğini açıklamış 11'inin ise tek amacının Türkiye'ye gelmek olduğu kaydedilmiştir. Kadınları göç etmeye iten sürecin savaş olduğu anlaşırken diğer motivasyonların çocukları için iyi bir eğitim istemeleri ve maddi manevi refah için Türkiye'ye gelmek istemeleri olarak ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar yola çıkmadan önce Afganistan'da sahip oldukları mülkleri sattığını ve yanlarına sadece yiyecek ve kalın kıyafetler aldıklarını belirtmiştir. Tüm katılımcılar Afganistan'dan İran'a karayolu ile geçtiklerini ve Türkiye'ye otobüsle geldiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca sınırdan yürüyerek geçtiklerini açıklamışlardır. Sadece 1 katılımcı şahsi arabaları ile geçtiklerini, 7 katılımcı göç sırasında sorun yaşamadıklarını karayolu ile giriş yaptıklarını belirtmiştir. 12 katılımcı ise yürüyerek geçtiklerini ve en büyük sıkıntının açlık olduğunu açıklamıştır. Polis ve askerden kaçtıklarını ve geceleri gizlenerek Türkiye'ye giriş yaptıklarını belirten katılımcılar bulunmaktadır. 14 numaralı katılımcının göç sırasında neler yaşadınız sorusuna verdiği cevap ise *"İran'dan geçtik, Van'a geldiğimizde oğlumu hırsızlar kaçırdı. Türkiye'ye getirmek için bizden para alan kişi oğlumu kurtardı. Ayrıca atla gelirken ben ve eşim attan düştük. Sonra polisler gelip beni ve eşimi hastaneye götürdü, Başka bir sorun da oğlumun ateşi çıktı yolda gelirken, yağmur ve kar yağıyordu, o zaman çobanların kaldığı yerde kaldık. Oğlumun ateşi düşmeyince bizi Türkiye'ye getiren adam ilaç getirdi ve yola devam ettik, Van'a geldik.* 3 numaralı katılımcının göç sırasında yaşadıklarına dair cevabı ise şu şekildedir: *"Yolculuk sırasında bir sürü sıkıntılı olay yaşadık. Hatırlamak istemiyorum. Türkiye'ye geldikten sonra uzun bir süre psikolojik olarak kendimize gelemedik. Yaşadığımız olaylar çok etkiledi.* 6,7,8, 9,13 ve 15 numaralı katılımcılar ise çatışma altında kaldıklarını ve geceleri gizlenerek geldiklerini belirtmişlerdir. Yolda yaralanan ve hastalanan kişiler olduğunu ve kendilerini sınırdan geçiren kişilerin ilaç ve tıbbi malzeme tedarik ettiklerini belirtmişlerdir.

Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra katılımcılar birlikte geldikleri kişilerden ayırdıklarını ve akrabaları veya tanıdıklarının bulunduğu illere geçiş yaptıklarını belirtmişlerdir. Tüm kadın katılımcıların göç sonrasında yerleştikleri bölgeden beklentileri Türkiye'de maddi yeterliliklere erişerek çocuklarının sağlık ve eğitim hizmetlerinden kolaylıkla yararlanabilmesidir. Katılımcıların Türkiye'de kalıcı bir hayat sürmeyi amaçladıkları gözlenmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma kapsamında Türkiye'ye göç eden Afganistanlı kadınların göç sırasında yaşadıkları olayların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda sorular üç temel başlık altında demografik bilgiler, göç sürecinde yaşanan fiziksel ve psikolojik durumlar olarak belirlenmiştir. Söz konusu göçmen kadınların fiziksel ve psikolojik durumların günlük yaşam sürecinde olumsuz etkilendiği söylenebilir. Türkiye'yi ev sahibi ülke olarak gören göçmen kadınların göç sonrasında Türkiye'den beklentilerini karşıladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın bulgularından yola çıkarak okullarda öğrencilere tercüman hizmetlerinin verilmesi önerilebilir. Bununla birlikte söz konusu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel

araştırma yöntemleri kullanılarak farklı araştırmalar daha büyük örneklem grubu üzerinde çalışmalar yapılabilir. Ayrıca ev sahibi ülke konumunda olan Türkiye’de göçmen kadınlara destek olmak amacıyla etkinlikler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, S. Ö. ve Tanyaş, B. (2020). Suriyeli mülteci kadınların göç deneyimleri: zorunlu göç, gündelik yaşam ve uyum üzerine nitel bir çalışma. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 173-210. <https://doi.org/10.21798/kadem.2021266728>

Alcalá, M. J. ve Leidl, P. (2006). *Kadın ve uluslararası göç*. www.stgm.org.tr. <https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/kadin-uluslararasi-goc>

Arpacı, M. (2020). Ulusaşırı göç ve toplumsal cinsiyet: erzincan’da yaşayan afgan kadınlar örneği. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 135-154. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.709736>

Balcı, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Bartram, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2017). *Göç meselesinde temel kavramlar*. Hece Yayınları.

Başterzi, A. D. (2017). Mülteci, sığınmacı ve göçmen kadınların ruh sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches İn Psychiatry*, 9(4), 379-387. <https://doi.org/10.18863/pgy.280392>

Buz, S. (2007). Göçte kadınlar: feminist yaklaşım çerçevesinde bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 37-50. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/797452>

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Çağlar, T. (2018). Göç çalışmaları için kavramsal bir çerçeve. *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 26-49. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/491820>

Çakır, B. ve Çevik, C. (2021). Küreselleşme, göç ve kadın sağlığı. *Humanistic Perspective*, 3(1), 225-243. <https://doi.org/10.47793/hp.856206>

Çakmak, S. (2010). Değişen hayatların görünmez sahipleri: göçmen kadınlar. *Fe Dergi*, 2(2), 50-64. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000032

Çoşkun, E. (2014). Türkiye'de göçmen kadınlar ve seks ticareti. *Çalışma ve Toplum*, 3, 185-206. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/64/ekutuphane4.2.4.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Çoşkun, E. (2017). Türkiye'de kâğıtsız göçmen kadınlar ve sosyal hizmetler. *Çalışma ve Toplum*, 3, 1299-1316. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2576289>

Doğan, Y. (2019). Trabzon'da yaşayan afganistan uyruklu sığınmacıların göç deneyimleri ve sorunları. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 11-29. <https://doi.org/10.31765/karen.584009>

Erdoğan, C. (2019). *Türkiye basınında suriyeli mülteci kadın imgesi: farklı yaklaşımlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. T. C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı.

Gençosman, B. Ç. ve İnkaya, T. (2021). Characterization of syrian refugees with work permit applications in turkey: a data mining based methodology. *Expert System With Applications*, 180. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2021.114846>

Güler, H. (2020). Afganlı göçmenlerin göç süreçleri ve işçilik deneyimleri: uşak ili örneği. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3, 1461-1482. <https://www.calismatoplum.org/Content/pdf/calisma-toplum-6372-79bc514c.pdf>

Hamsici, M. (2021, Ağustos). *Türkiye'deki afganlarla ilgili neler biliniyor?* www.bbcnews.com. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58342885#:~:text=Afganlar%20in%20T%C3%BCrkiye%20g%C3%B6%C3%A7%C3%BC%20yeni,ekonomik%20sorunlar%20gibi%20nedenlerle%20s%C3%BCr%C3%BCyor.&text=Suriye%20krizi%20ba%C5%9Flamadan%20%C3%B6nce%20Afganistan,ve%20s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1%20veren%20%C3%BClke%20konumundayd%C4%B1>

İskân Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 26301, 26 Eylül 2006.

Karakaya, H. (2019). Savaş ve göç sürecinde suriyeli kadınlar. *Turkish Studies Social Sciences*, 14(5), 2275-2290.

<https://www.researchgate.net/deref/http%3A%2F%2Fdx.doi.org%2F10.7827%2FTurkishStudies>.

Kaytazoğlu, O. (2021, Temmuz). *Afgan göçmenler anlatıyor: türkiye'ye neden ve nasıl geliyorlar? ne istiyorlar?*. www.bbcnews.com. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57890844>

Obayd, A. J. ve Karataş, A. (2021). Afganistan'da göç hareketliliğinin neden ve sonuçları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 50, 75-91. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.896472>

Sarı, G. ve Nazlı, R. S. (2022). Haberde kadının inşası: afgan kadınları örneği. *Sosyal Mucit Academic Review*, 3(1), 148-175. <https://doi.org/10.54733/smar.1114069>

Şimşek, A. R. (2021, Ağustos). *Tarihten günümüze afganistan göçleri ve türk asıllı göçmenler*. www.ankasam.com. <https://www.ankasam.org/tarihten-gunumuze-afganistan-gocleri-ve-turk-asilli-gocmenler/>

Tahir, R., Due, C., Ward, P. ve Ziersch, A. (2022). Understanding mental health from the perception of middle eastern refugee women: a critical systematic review. *Ssm- Mental Health*, 2, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.ssmmh.2022.100130>

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. “Düzensiz Göç”. Erişim:13.06.2023. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>

Topcuoğlu, R. A. (2016). Göç yazınındaki düzenli ve düzensiz göç kavramları: insan hakları temelinde bir kavramsal sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı*, 34, 1-20. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1734143>

Tuzcu, A. ve Ilgaz, A. (2015). Göçün kadın ruh sağlığı üzerine etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Current Approaches İn Psychiatry*, 7(1), 56-67. <https://doi.org/10.5455/cap.20140503020915>

Yılmaz, A. (2019). Göç ve kadın: “göçün feminizasyonu” ve kadın göçmenlerin durumu. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 383-400. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cbayarsos/issue/44164/545290>

Yılmaz, T. T. (2005). *Göç’ün kadın yaşamı üzerindeki etkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. T.c. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı.